

A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei

Az írók gyakran felhasználják hőseik alakjának megalkotásakor azt a lehetőséget, hogy egyes nevek felismerhető jelentéssel vagy sajátos érzelmeket, érzeteket keltő hangalakkal bírnak, esetleg valamilyen általános képzet, vélekedés vagy hagyomány kapcsolódik hozzájuk. Az első csoport elemeit Tolnai Vilmos nyomán beszélő neveknek nevezzük (Tolnai 1931: 176). E nevekről Kovalovszky Miklós megállapítja, hogy csak egy fő vonásra világítanak rá, tartalmi szegénységük miatt nem alkalmasak árnyaltabb jellemzésre. Legtöbbször gúnyos hatást keltenek, ezért leginkább a komikus műfajokban találkozhatunk velük (Kovalovszky 1934: 38). Történeti szempontból vizsgálódva Kovalovszky arra a következtetésre jut, hogy a beszélő név mint írói-költői eszköz már az ókortól kezdve használatos volt, a 19. század végére azonban már az élclapok oldalaira szorult vissza. Ott azonban, ahogyan maga a szerző is megjegyzi, valóságos reneszánszukat éltek az olyan nevek, mint *Lengenádfalvay Kotlik Zirzabella* (vénlány) vagy *Spitzig Iczig* (rendőr) (Kovalovszky 1934: 62). Ez az értékelés azt sugallja, hogy a beszélő név mint eszköz mára kifulladásra, mert tartalmilag szegény és vázlatos (Kovalovszky 1934: 38), vagyis túl **egyértelmű** és **leegyszerűsítő**. Ez a legtöbb műfaj esetében igaz is lehet, van azonban egy terület, ahol a beszélő nevek új erőre kaptak: a Kovalovszky által is kiemelt komikus műfajok közé tartozó **paródia**. A következőkben arra teszek kísérletet, hogy bebizonyítsam: ebben a műfajban a tárgyalt névtípus szerepe már nem korlátozódik pusztán a jellemzésre, s korántsem lehet a fentebbi két jelzővel illetni.

A paródia ősi műfaj, feltehetőleg egyidős a művészettel, már a természeti népek vallásos szertartásain is jelentős szerepet játszott. Számos komikus műfaj őseként tarthatjuk számon, már az ókorban is nagy megbecsülésnek örvendett, elég, ha csak a híres Békaegérharc [!] című eposzra vagy Arisztophanész vígjátékaira gondolunk. Később sokáig csak a mimézis miméziseként tekintettek rá, s a kevésbé megbecsült műfajok közé tartozott, a színvonala is egyre csökkent, annak ellenére, hogy a legjelentősebb költők is alkottak paródiákat. A 19. század második felétől azonban a műfaj kezdett új erőre kapni, Baudelaire egyenesen azonosította a művészetet a paródiával, hiszen mindkettő lényege az utalás, a vonatkozás (VI).

A modern és a posztmodern irodalomnak egyaránt kedvelt, gyakori műfaja a paródia, hiszen már lényegénél fogva intertextuális, s formájával nemcsak egy adott műre utal, hanem a célba vett szerző munkásságának egészére, egy korszak jellemző stílusjegyeire, illetve a világirodalom valamennyi, a kifigurázottal egyező műfajú alkotására (egy vígeposz például felidéri az összes általunk ismert eposzt). A szöveg értelmezésében óriási feladat hárul a befogadóra, hiszen a paródiának legalább két értelmezési szintje van. A mű önmagában is élvezhető, s az a befo-

gadó, aki nem ismeri a kifigurázott alkotást vagy alkotót, nem is jut tovább ennél a szintnél (habár hasonlóakat feltehetőleg ismer, ezért nagyon kevés lehet azoknak a száma, akik egyáltalán nem jutnak el a második fokozatig). Aki viszont ismeri a parodizáltat, nem önmagában, hanem ahhoz viszonyítva olvassa a szöveget: a paródia lényege, hogy folyamatosan egymásba játszatja e két síkot.

Valószínűleg a paródia nyelvközpontúsága is nagyban hozzájárul a posztmodernben betöltött jelentős szerepéhez: a formát és a tartalmat egyszerre célozza meg; egyik legfőbb eszköze éppen az alapul vett szerző vagy mű jellegzetes fordulatainak, nyelvi-nyelvhasználati jellemzőinek eltúlzása. Erre nyújt példát Bogdán Szabolcs kiűnő Leslie L. Lawrence-paródiája, a *Sindzse zabszeme*. A szerző, amellet, hogy nagyszerűen karikírozza az író kedvelt regényelemeit, a sorozatos gyilkosságokat, az egzotikus hátteret, valamint a sármos, nőcsábász főhőst, aki egyszerre tudós, nyomozó és a keleti kultúrákban jártas bölcselő, nyelvileg is remekel. Sőt valójában az egész cselekmény a nyelvi humorra épül, az egyes nevek és a hősök által használt fordulatok szorosan összefüggenek a történésekkel. E dolgozat tárgya elsősorban a könyvben előforduló neveknek és szerepüknek a vizsgálata, ezért az egyéb nyelvi elemekkel, például a szövegben nagy számban megjelenő szólásokkal és közmondásokkal csak érintőlegesen, a nevekkel kapcsolatban foglalkozom. Az elemzésben Tolcsvai Nagy Gábornak a posztmodern nevekről írt cikkét veszem alapul (Tolcsvai 1996), ezért eltérek a hagyományosnak tekinthető csoportosításoktól, nem választom például külön a személy-, a hely- és az egyéb (csak egy-két elemmel előforduló) neveket (állat- és márkanévek, illetve címek). Mint később látni fogjuk, a vizsgálat szempontjából a hagyományos típusok nem alkotnak különálló csoportokat.

Mivel nem mindenki által ismert klasszikusról van szó, a hosszabb, bonyolult magyarázatok elkerülése érdekében néhány mondatban érdemes áttekinteni a cselekményt. A regény főhősét, az éppen nyaraló angol rovarszakértőt és egyben volt titkosügynököt korábbi munkatársa megkéri, hogy csatlakozzon egy tudósokból álló gyanús expedícióhoz a Himaláján, és derítse ki, mi lehet a célja. Az expedíciót egy titokzatos hölgy szervezte: a legkülönbélebb tudományágak képviselőit kérte fel a részvételre, levélben, egy nagyobb, csábító összeg kíséretében, de egyiküknek sem árulta el, mi lesz a feladatuk. A csoport el is indul egy norvég hegyi vezető segítségével egy kolostorba, hogy ott találkozzanak ismeretlen megbízójukkal, útközben azonban több gyilkosság is történik. A kolostorban gyorsan kiderül, hogy az őket fogadó szerzetesek csalók, de a csoport tagjai hiába vallatják őket, nem sikerül kiszedni belőlük semmit. Eközben egy raktárban hatalmas fegyverarzenálra bukkannak, a hegyeken át pedig egy szakasz japán katona érkezik a kolostor ostromára, nem tudván, hogy a II. világháborúnak már jó ideje vége. Mivel a katonák muníciója hamar elfogy, a tudósok (akikről mellesleg kiderül, hogy többségük rendelkezik harci tapasztalatokkal, a többiek pedig mesterlövészek) pusztá kézzel, könnyedén, halálos áldozatok nélkül legyőzik az ostromlókat. Ekkor rájönnek, hogy a japán hadnagy a japán vallástörténész elveszettnek hitt testvére. Az expedíció rendőre eközben behoz egy közlekedési kihágásért letartóztatott serpát, akiben a főhős felismeri a gyilkost. A férfi a két japán féltestvére, akinek a lé-

tezéséről nem is tudtak, ugyanis apjuk gyermekkorukban elhagyta őket, kivándorolt Dél-Amerikába. Ott hatalmas olajbirodalmat épített a földjén talált olajra, megnősült, majd megszületett félig japán, félig latin-amerikai fia. Halála előtt eszébe jutott másik két fia, és végrendeletében hármukra hagyta vagyonát. A legkisebb fiú ebbe nem törődött bele, ezért elhatározta, hogy megöli a testvéreit. Alnéven összeválogatta az expedíciót, a japánoknak pedig álparancsot küldött a kolostor megtámadására. A tudóst még útközben meg akarta ölni, a hadnagynak pedig az összezsapáskor kellett volna meghalnia, így senki sem gyanakodhatott volna őrá. Terve azonban nem sikerült, letartóztatták, a túlélők pedig boldogan, bár az ígért pénz nélkül hazatérhettek otthonukba.

1. Tolcsvai Nagy Gábor szerint a **hagyományos nevek** intézményjellegűek: intézményesen adják őket, és úgy is működnek, név jellegük a nyelvi tekintélyen és az emelkedettségen alapul. Jelentésük legtöbbször lényegtelen, elnyomja a nyelvi presztízs, befogadásukban inkább a holisztikus, vagyis egészes szemlélet érvényesül. A **posztmodern nevek** ezzel szemben szándékosan nem magas presztízsűek, nincs meg bennük a hagyomány adta motiváció, ezért kevésbé intézményesek. Így a befogadó figyelme jelentésükre, értelmezhetőségükre irányul; befogadásuk morfológikus jellegű, vagyis az összetevőkre és azok viszonyaira összpontosít (Tolcsvai 1996: 323). A prototípus-elmélet terminusait kölcsönvéve mondhatjuk tehát azt, hogy míg a hagyományos nevek prototipikusak, a posztmodernek kevésbé azok. Vizsgáljuk most meg több lehetséges szempontból is a paródia beszélő neveit (a regény legtöbb neve ebbe a csoportba tartozik), hogy kiderüljön, a hagyományos vagy inkább a prototipikus nevek közé sorolhatók-e, eltérnek-e a nevek csoportjának tipikus egyedeitől.

1.1. A posztmodern egyik fontos jellemzője, hogy már **nem a privilegizált nyelvhasználatot követi**, a nyelvváltozatokat egyenrangúnak tekinti (Tolcsvai 1996: 320). A vizsgált paródia szövegében – ahogyan a célba vett író regényeiben is – keveredik a köznyelvi nyelvhasználat és a szleng. A nevekben több réteg- vagy csoportnyelv hatása is kimutatható: a szlengből származik a *Stramm*, a *Tockostad*, az *El Azott* ('lerészegedett'), a *Megsepissen*, a *Kutatomuki*, a *Krepál* és még sorolhatnánk, szaknyelvi eredetű a *Phil O'Dendron* és a *Rod O'Dendron*, a *Citokceau*, a *Hanuka*, a *Rittberger* és a *Kup Lung*, csoportnyelvi a *Csicsija* és a *Jack Pot* stb.

1.2. Stílusérték szempontjából szintén vegyes a kép: van a nevek közt régies (pl. *Lowkupec*), bizalmas (pl. *Puja Balganaiva*), népies (pl. *Ihajla Csuhajlova*) és választékos is (pl. *Alapo San Capatos*).

2. A regény olvastán legerőteljesebben a nevek **jelentése** hat a befogadóra. A keresztény kultúrkörben a prototipikus nevek eredeti, közszoói jelentése mára már elhomályosult: *János*, *Balaton* stb. Kevésbé tipikusak, kevésbé címkeszerűek azok a nevek, amelyekben még felismerhető a közszoói eredet: *Kovács*, *Bátor*, *Békás-tó*. Ezek esetében időnként csak a kontextus alapján lehet eldönteni, hogy köznevek vagy tulajdonnevek. A beszélő nevek lényegüknél fogva átlátszóak, tehát eleve a kevésbé tipikus nevek közé kell őket sorolnunk.

Kovalovszky szerint elképzelhető, hogy az író fejében először egy név születik meg, ehhez teremti meg később a figura jellemét, történetét (Kovalovszky 1934: 4).

Az itt következő nevek is ezt sejtetik: erősen hasonlítanak a Hogy hívják a kínai cigarettáárust? típusú viccekre, ezért feltételezhető, hogy azok adták a szerzőnek az alapötletet.

2.1. Egyes nevek viselőjük **foglalkozásával kapcsolatosak**, a kiemelt vonás a megnevezett jellemző cselekvése vagy olyan jellemző dolog, amellyel hivatása során közvetlen kapcsolatba kerül (nem személy, hanem tárgy neve esetén pedig funkciójára utaló tulajdonság):

Phil O'Dendron – botanikus, ikerfiait *Phil* és *Rod O'Dendromak* hívják;

Dr. Miapanasz Ragtapasz – zoológus és állatorvos;

Jack Pot – matematikus és a kombinációkat kiszámoló szerencsejátékos;

Hanuka Kutatomuki – vallástörténész (neve családtagjáiéval együtt a nyugati, nem pedig a japán és a magyar szórendet követi a regényben, talán ezzel is utalva arra, hogy az angol írói nevű szerző valójában magyar);

Hadibaka Kutatomuki – az előző bátyja, hadnagy a japánoknál;

Pakura Kutatomuki – az előző kettő öccse, a gyilkos, apja olajtársaságának vezetője;

Zoran Gutanovics – antropológus;

Titcon McLesh – brit titkosügynök;

Hur-Peng Zeng Afahang – a főhős hajdani távol-keleti zenetanára;

Naszreddin Lodzsa – a főhős hajdani közel-keleti mestere, falmászást tanított neki;

Kup Lung Si Kong Dzsip Svung – a főhős hajdani kínai mestere, gyorsulási trükkökre tanította;

Pang Teng Leng – a főhős hajdani távol-keleti mestere, megtanította átvészelni az unalmas órákat;

Csicsija Csihad – a főhős hajdani közel-keleti mestere, önszugesztációs önyugtatást tanított neki;

Dü Löng Dü Höng – a főhős hajdani távol-keleti mestere, a részegekkel való bánásmód a szakterülete;

Lenge Hong Kong – az álszerzetesek által nézegetett, erotikus képekkel teli távol-keleti magazin;

Mia Tyáng, az Élő Isten – az álszerzetesek vezetője; a részeg spanyol jól szórakozik a nevéen, szinte ontja magából az *isten* szót tartalmazó proverbiumokat; amikor az álszerzetes megkéri, hogy kövessék, a spanyol azt súgja Lowkupecnek: „Most aztán tényleg az Isten háta mögött vagyunk, mi? [...] Te, Leslie, megfogjam az Isten lábát? Hihihihii! Esne akkorát, mint az ólajtó...”

Mo Csing – az élelmezésért felelős álszerzetes;

Lo Csong – a fürdőért felelős álszerzetes.

A részegen viccelődő hidrológus által az előzőek alapján kitalált nevek: *Bo Yong* – az utat mutató szerzetes; *Tá Tong* – fogász szerzetes; *He Ring, Snid Ling, Pu Ding* – szakács szerzetesek.

2.2. Néhány név viselője **belső tulajdonságára**, (nem foglalkozásával kapcsolatos) **jellemző viselkedésére** utal:

Hayba kapitány – az expedíció helyi rendőre, állandóan veszekszik, mindenkit megbírságot közlekedési kihágásért (rangja miatt az előző, foglalkozással kapcsolatos kategóriába is besorolható);

Alapo San Capatos El Azott de Leplez – állandóan ittas hidrológus;

Ihajla Csuhajla – mulatozni szerető, a férfiakat folyton ajánlataival üldöző idősebb, nagydarab etnográfusnő;

Öm Leng – mindenkit üzleti ajánlataival üldöző biztosítási ügynök a kolostor alatti faluban;

Hö Zöng – a falu handabandázó karatebajnoka;

Miss Tikush – a gyilkos álneve, az ismeretlen nő, akinek a nevében összehívta a tudósokat;

Magamura Kutatomuki – a japán fivérek apja, öntörvényű, nem szereti, ha parancsolnak neki, ezért is hagyta el a hazáját. (A vérségi köteléket kifejezendő a szerző kénytelen volt japán szereplőinek azonos családnevet adni. Ez a név azonban csak a családból legelőször feltűnő vallástörténész esetében motivált, a többiekkel nem áll közvetlen kapcsolatban. Érdekes esetnek lehetünk tehát tanúi: az eredetileg motivált családnév konvencionalizálódása visszafelé működik, a múltbeli eseményeknek a regény végén történő elmesélése miatt az apa és a fent említett két testvér „öröklí” az először feltűnő fiú nevét.)

2.3. Egyes nevek külső tulajdonságra utalnak:

Feye van der Uth – keskeny nyakú, hatalmas fejű, csúnya ornitológus;

Gurulasuta százados – japán vezér, mindkét lábát amputálták, kétkerekű rikán szállítják;

Puja Balganaiva – kislányos szépségű, ártatlan külsejű parapszichológus. (A *pulya* ebben az esetben nem 'elpuhult', hanem 'gyermek' jelentésében szerepel; a szerző az orosz szavak magyaros átírásának utánzása érdekében megváltoztatta a szó írásmódját. A név utalhatna belső jellemvonásra is; ennek ellenére a külső tulajdonságokhoz soroltam, a regényből ugyanis kiderül, hogy a hölgy a legkevésbé sem az az ártatlan kislány, akinek a külseje és a neve alapján társai gondolták.)

2.4. Az eddigi nevek csupán annyiban különböznek a hagyományosaktól, hogy jól felismerhető jelentésük van. Ez még nem olyan jelentős eltérés, hiszen a hagyományos nevek többségének eredetileg szintén volt közzsói jelentése (J. Soltész 1979: 31). Vannak azonban nevek, amelyek csak **a cselekményből kapnak motivációt**; ezek már a legkevésbé sem tipikusak:

Krepál – a himalájabeli ország neve, ahol az expedíció zajlik; a *Nepál*ból elferdített név nyilvánvalóan arra utal, hogy többen is meghalnak az út során.

Toto – a kiskutya neve, amit az állatorvos magával vitt, de egy jak egy rúgással megölte; a név egyrészt utalás az Óz, a csodák csodája című műre, másrészt az állat halála Jack Pot egyik, szerencsejátékkal kapcsolatos szóviccének az alapja, hozzájárulva ezzel a matematikus jellemzéséhez: „Nahát, sosem hittem volna, hogy egyszer egy jakkal kapcsolatban használok a totógyilkos kifejezést”.

Yakwaii-szigetek – itt nyaralt Leslie, amikor megérkezett a kérés, hogy csatlakozzon a csapathoz; a név érdekessége, hogy míg alakjában a Hawaii-szigetekre utal, jelentése, a himalájabeli országban előállított, tea ízesítésére is használt jakvaj a későbbi cselekmény helyszínére mutat előre.

Kajmánodu – Krepál fővárosa, hangalakjával természetesen Katmandura utal; a név egyik elemének sincs közvetlen kapcsolata a történettel; az utótag a hely kicsi és eldugott voltát érzékelteti, az előtag pedig a veszélyre utal.

Lesbie L. Lowkupec – a parodizált író álnevének elferdítése, a főhős neve; a családnév jelentés szempontjából motiválatlan (a férfinak semmi köze a lovakhoz), csak a hangzás hasonlósága a lényeg, a keresztnév azonban a történet folyamán komoly szerepet kap a jellemzésben; igaz, nem a főhősében. Amikor a férfi (sokad-jára) próbálja meghódítani a finn csillagásznőt, a következő párbeszédet olvashatjuk:

„– Nézze... – kezdett bele nagy sóhajjal egy új mondatba, aztán hirtelen elhallgatott, mire én, azt gondolván, hogy elfelejtette a keresztnemem, előzékenyen kisegítettem:

– Lesbie vagyok.

– Én is. Épp ezt akartam közölni.”

Feyetlen der Uth, Feye nincs de azér'Uth – a korábban említett ornitológusnak a gyilkos levágta a fejét. Az ittas Jack Pot, nem fogván fel az eset szörnyűségét, hosszan humorizál rajta, számtalan hasonló szójátékot gyártva ontja magából a szólásokat, közmondásokat, amelyekben a *fej* és a *nyak* szó előfordul: „Szegény Feye nincs de azér'Uth most biztosan azt sem tudja, hol áll a feje. [...] Megy a maga feje után. A nyakába veszi a falut. Nyakra-főre érdeklődik: »Elnézést! Elvesztettem a fejem. Nem látták valahol?« És miért ne kérdezősködhetne bátran? Nem harapják le a fejét! [...] Szegény kolléga meg csak megy, mendegél, és közben töri a fejét: »Hol lehet a fejem? Ha tudnám, a fejem se fájna.« És rájön, hogy lassacskán beesteledik, és neki nincs hová lehajtania a fejét...” Ez az eset azért is különleges, mert azt tanúsítja, hogy ha a jellemző jegy, amiről az irodalmi hős a nevét kapta, megváltozik/megszűnik, a név is vele együtt változik, újraértelmeződik.

Klausz Rittberger – az osztrák geológus neve első pillantásra teljességgel motiválatlan. Keresztnevének titkát egy szójáték fejti meg. A férfi bevallja Lesbie-nek, hogy fél bemenni társa után a sátrába, mert rossz előérzete van. Mire a főhős vigyorogva megveregeti a vállát: „No mi az, Klausz? Trofóbiás?” Pár oldallal később a családnév motivációja is megvilágosodik. Az osztrákot holtan találják a sátorban. Az angol matematikus a következő szavakkal jelenti be a tragédiát: „Nos, bár a sportok közül a műkorcsolyához értek a legkevésbé, azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy ami odabent van, az egy leszúrt Rittberger” (egy figura neve a műkorcsolyában).

Tarkabrapu – a Lesbie-nek segítő serpa neve, valójában a gyilkos hirtelenjében kitalált egyik álneve. Amikor az illető gyanússá válik, Lowkupec csak a név utolsó két hangjára emlékszik. A többiek sorolni kezdik a *-pu*-ra végződő szavakat, természetesen mindenki a saját szakterületéről:

„– Lapu! Sőt, utilapu! [sic!, a botanikus]

– Egypupú... esetleg kétpupú – csatlakozott az állatorvos.

– Focikapu – tippelt Jack Pot.

– Lúdtalpú – vágta ki büszkén Feye van der Uth.”

Később Lesbie-nek mégis eszébe jut a név, majd megtudakolják a serpák vezetőjétől, hol találják az illetőt. Annak vigyorogva előadott szavait a nyelvész a következőképp fordítja: „Azt mondja az öreg, hogy valaki alaposan megrézfálhatott

bennünket, ugyanis így egész biztosan nem hívnak senkit az emberei közül, mert ez a szó az ő nyelvükön annyit tesz, hogy vigyázz, ha paszulylevest eszel, mert utána igencsak bántani fognak a szelek.”

2.5. Az előbbi, tiszta típusok különböző kombinációival is találkozhatunk, ezek szintén erőteljesebben eltérnek a tipikus nevektől és a beszélő nevek hagyományos meghatározásától egyaránt, hiszen, ahogyan már volt szó róla, az utóbbiakban mindig csak egy tulajdonság profilírozódik:

Stramm Tockstad – a norvég túravezető keresztnéve a külsejére utal, családneve pedig darabos, műveletlen, csak a fizikai erőt tisztelő stílusát tükrözi (pofont egyébként nemigen ad útitársainak, csak később, az álszerzetesek vallatásakor és a japánok elleni küzdelemben bizonyítja be nevének igazságát).

Jacques Citokceau – a francia nyelvész családneve egyrészt foglalkozására, másrészt (keresztnévvel együtt) viselkedésére utal: „a jó öreg Jacques Citokceau – nevéhez méltóan – csakugyan ismer legalább egy zsák szitokszót”.

Zima Frigorjeva – az orosz meteorológusnő télre és hidegre utaló neve egyrészt foglalkozását, másrészt férfigyűlölő, frigid jellemét és feminista viselkedését tükrözi.

Megsepissen – a sosem beszélő művészettörténész neve viselkedésére utal, emellett több szóvicc alapjául is szolgál. Ő a második áldozat az út során. Amikor Kukkole meglátja a hulláját, így sikolt fel:

„– De hiszen ez Megsepissen!”

– Ez nem is várható el tőle ilyen állapotban – kezdte magyarázni Phil O'Dendron.”

Az örökké részeg Capatos nem hiszi el Leslie-nek, hogy a dán meghalt, hiszen nemrég beszélgetett vele. Leslie hiába magyarázza neki, hogy a férfi akkor már halott volt, ő csak a hullához beszélt, Capatos így felel: „Jaaa, te ebből vontad le a tudományos következtetésedet! Nem szólalt meg, tehát meghalt. [...] Hát ez a Megsepissen egy büdös szót nem szólt még itt senkihez! [...] Hát akkor, ha így vesszük, Megsepissen kolléga már azóta halott volt, hogy Kajmánoduban leszállt a repülőgépről, hihihihih! Azóta csak kísértett köztünk! Utána kéne nézni, nem Zombi-e a keresztnéve, hahahaha! Komolyan mondom, szívesen elmennék egyszer az egyetemre, ahol művészettörténeti előadást tart, biztos nem állna görcs a kezembe, amikor jegyzetelnék, hihihihih! Bármibe lefogadnám, hogy a pantomim a szakterülete. Höhöhöhö! Meg a némafilm!”

Kukkole Menjeninnen – a már említett finn csillagász nő keresztnéve foglalkozását idézi, családneve pedig viselkedésére, az iránta érdeklődő férfiak elutasítására utal. Emellett ez a név is kitűnő lehetőséget szolgáltat a szóviccekre. Mivel a lány mindig elájul a halottak láttán, Leslie megkéri a nyelvészt, hogy ne engedje az újabb áldozat közelébe:

„– Jacques, lenne szíves Menjeninnen kisasszonyt távol tartani a helyszíntől? [...]”

– Nem értem! – ordította vissza lehajolva. – Ebben a ***** szélfúvásban egy szót se hallani!!

– Nézze meg, hogy kukkol-e Menjeninnen!!!

– Nézzem meg, hogy Kukkole Menjeninnen? – ismételte csodálkozva a szá-
vaimat. – Mőszjő Lowkupec, azt hiszem, ebből a mondatból hiányzik egy bizonyos
szófaj!! [...]

– Intézzem el, hogy Kukkole menjen innen! [...]

– Intézzem el, hogy Kukkole Menjeninnen? Mőszjő Lowkupec, ebben a *****
viharban egyébként is nehezen értem, mit akar mondani, könyörögve kérem, ne
spóroljon a szófajokkal!!”

Ezekből a példából világosan látszik, hogy a paródia nevei – legalábbis jelen-
téstani szempontból – a posztmodern nevek közé sorolhatók. Míg a hagyományos
nevek név voltát intézményes jellegüknél fogva senki sem vonja kétségbe, a poszt-
modern nevek névként való működéséhez az szükséges, hogy a befogadók névként
értelmezzék őket (Tolcsvai 1996: 323). A szerző virtuóz módon játszik ezzel az
eszközzel: a regény világában a legnevetesebb nevek is teljesen természeteské-
a figurák számára, időnként azonban szándékosan nem névként fogják fel őket, s ez-
zel állandó feszültségben, bizonytalanságban tartják a befogadót. Ide tartoznak a fenti
szóviccek mellett a tréfás névfejtések (mint amikor az ornitológus megjegyzi a spanyol
hiányzásakor, hogy nevének megfelelően nyilván alaposan kapatos, de lep-
lezni próbálja) és azok a kitalált nevek, amelyeket Jack, Tockostad és a részeg
spanyol alkot a szerzetesek neveinek mintájára (*Pity Pang, Ping Ving, Csinga-
Csungok, Ping-Pongék, Cseng és Kong* [a két utolsót akkor találja ki a norvég,
amikor pofozza a foglyokat, minden pofon egy név]).

2.6. A posztmodern egyik legfőbb jellemzője, hogy a nyelvbe vetett bizalom
megrendül, a jelenések bizonytalanná válnak (Tolcsvai 1996: 319). Ezt a bizonyta-
lanságot már a fenti eszközök is érzékeltetik, a szerző azonban még tovább fokozza
e hatást azzal, hogy egyes nevek mellé hasonlóan humoros változatokat állít. Az
egyik esetben Tockostad próbál névsorolvasást tartani, de folyton belegabalyodik
a számára idegenül hangzó nevekbe. Így gyárt a *hidegre* asszociálva *Frigorjevá-
ból Fridzsiderovát*, a *Pujából* pedig a hangzás hasonlósága alapján *Pujkát*. A másik
regényalak, akinek baja támad a nevekkel, Phil O’Dendron. A botanikus képtelen
megjegyezni a neveket, csak a jelentésükre és a hangzásukra emlékszik, s ezek
alapján folyton újakat gyárt, egy személynek akár többet is, ugyanis minden alka-
lommal máshogy említi vagy szólítja meg őket (hasonló alak Vanek úr Rejtő Jenő
regényében, A tizenégy karátos autóban). *Lowkupec* helyett mond *Lowgerincet*,
Lowketrecet, *Lowherét* és *Lowkampecet*, mire Leslie rezignáltan megjegyzi: „A vé-
gén még azt is megérem, hogy egyenesen Lowcitromnak fog szólítani.” Hayba
kapitányt *Hisz tizedes*, *Hal őrnagy*, *Hayós kapitány* és *Aztahét százados*, Tockosta-
dot *Mr. Nyakonvág*, *Mr. Nyakleves*, *Mr. Taslifuless*, az ornitológust *Mr. Hey der
Onda Fey*, *Mr. Huy der Usnya Fey*, Jacket *Mr. Black Jack* és *Mr. Bonus*, az orvost
doktor Leukoplaszt, *doktor Gézlap* és *doktor Mullpólya*, Citokceau-t *Mőszjő Zacsek*,
Kutatómukit *Matatómaki*, Zoran Gutanovicsot *Mr. Gibbonovics*, *Gorillovics*, *Cerkó-
fovics*, *Makákovics* és *Pávián Csimpánzovics*, Megsepissent *Megsenyekken*, Rittber-
gert *Mr. Duplalutz* és *Mr. Triplaaxel*, Puja Balganaivát *Purdé Babaporontyova* és
Csecsszopova kisasszony, Csuhajlovát *Sejehajlova* és *Ingyombingyova*, *Frigorjevát
Zúzmarova*, Kukkolét pedig *Kuksola Hessinnen* néven említi. A nevek gramma-
tikai és szófaji jellemzőit láthatóan megtartja, s a személyeket sem keveri össze

soha, tévedései feltűnően csak a jelentést érintik. Megoldásai a szinonímia vagy az alá-, fölé- és mellérendelés körében mozognak (az előbbire jó példák Feye van der Uth „nevei”, az utóbbira pedig az antropológussal kapcsolatban eszébe jutó rengeteg majomfaj vagy a Rittbergerről asszociált egyéb korcsolyaelemek neve).

2.7. A prototipikus átlátszó nevek etimonja **szófajtani szempontból** főnév, melléknév vagy (gyakran főnevesült) melléknévi igenév: *Takács, Veres, Kerékgyártó, Fekete-tenger, Szilvás*. A paródia nevei között azonban sok kevésbé tipikus is előfordul:

- ige: *El Azott* (múlt idejű; lehet befejezett melléknévi igenév is), *Leplez, Krepál, Dü Löng Dü Höng, Csihad, Pang Teng Leng, Si Kong, Hay Long, Lo Csong, Bo Yong, Tá Tong, Öm Leng, Hö Zöng*;
- főnévvel: *Tockostad, Gurulasuta*;
- tagadószóval: *Megsepissen*;
- kérdő partikulával: *Kukkole*;
- igekötővel: *McLesh*;
- névmási határozószóval (ráadásul felszólító módban): *Menjeninnen*;
- mondatszó: *Ihajla Csuhajlova, Csicsija*;
- kérdő névmás + határozott névelős főnév: *Miapanasz*.

Ahogy Tolcsvai Nagy Gábor megjegyzi (1996: 324), a nevek a főnévi fej helyét töltik be a mondat szerkezetben, egységként működnek. Közben azonban belső szemantikai szerkezetük az összetevőkre tereli a figyelmet: a befogadó érzékeli, hogy a különböző egységek más szófaji kategóriába tartoznak, így feszültség keletkezik a nyelvtani hely és a nem hagyományosan működő név között. Ezt használja ki a szerző akkor, amikor alakjaival szándékosan nem névként értelmezteti az egyes neveket (l. fent).

3. Tolcsvai Nagy Gábor már említett cikkében a posztmodern nevek egyik fő jellemzőjeként említi, hogy a hagyományosokkal szemben ezek nem holisztikus, hanem inkább morfológiai befogadást kívánnak meg (Tolcsvai 1996: 323). A következőkben a paródia beszélő neveinek grammatikai elemzésével e szempontnak az adott névcsoportra való érvényességét vizsgálom.

3.1. Ahhoz, hogy **szintaktikailag** meg lehessen figyelni e nevek szerkezetét, természetesen mindenekelőtt az kell, hogy ideiglenesen eltekintsünk név voltuktól. Ellenkező esetben minden név kapcsán ugyanazzal a prototipikus kijelölő jelzős viszonytal szembeülnénk (*Kovács János, Váci utca, Baranya megye* stb.). Természetesen a paródia nevei között is vannak ilyenek: *Lesbie L. Lowkupec, Puja Balganaiva, Zima Frigorjeva, Phil O'Dendron* (ez utóbbi ugyan ősi birtokos jelzős szerkezet, de egyrészt nem a magyarban alakult ki, másrészt szinkrón szempontból, mivel a családnév mára már nem az apára utal, ugyanúgy jelzősnek tekintendő, mint pl. a *Lorántffy Zsuzsanna*). Sok azonban nem illeszthető be ebbe a kategóriába:

- alárendelő szerkezetek:
 - határozós szerkezet: *Hayba kapitány, Titcon McLesh*;
 - mennyiségjelzős szerkezet: *Jacques Citokceau*;
- mellérendelő szerkezetek: *Pang Teng Leng, Dü Löng Dü Höng*;
- ikerítéses szerkezet: *Ihajla Csuhajlova*;

– mondatok: *Feye van der Uth, Miapanasz Ragtapasz, Alapo San Capatos El Azott de Leplez, Kukkole Menjeninnen, Kup Lung Si Kong Dzsip Svung, Gurulasuta.*

E neveket látva egyértelművé válik, hogy esetükben a **szintaktikai**, a **morfológiai** és a **fonetikai** szempontot lehetetlen szétválasztani. A nevek alakilag tükrözik az adott nációnál prototipikus elemeket (*van der* a hollandoknál, *O'* + családnév az íreknél, *Mc* + családnév a skótoknál, *-a* végződés az orosz női keresztnevekben, *-ova/-eva és -ovics* a szláv apanevekben, *San, El és de* a spanyoloknál, nominatívusi *-sz* a görögöknél, *-stad* végződés a norvégoknál), valamint hangalakot és írásképet (a keleti nevek elemei egy szótagosak, általában veláris nazálisra végződnek, a norvégban jellemző a hangzótörődés, a japánban a nyíltszótagúság, a finneknél a magánhangzók nagy száma és magánhangzós végződés a keresztnévben, az angoloknál az *-ie* végződés a becenevekben, az *-sh* betűkapcsolat és az *-ow* a kettőshangzó jelölésére, a franciában az *-eau* betűkapcsolat). Ezzel a szerző elérte, hogy a nevek névszerűek és a nemzetiségre jellemzőek legyenek. Közben azonban szintaktikai, morfológiai és fonetikai szempontból is folyamatosan elbizonytalanítja a befogadót. A nevekben ugyanis – nem névként értelmezve őket – gyakori az áthajlás, vagyis az egyes lexémák több szabad és/vagy félszabad morfémmára darabolódnak fel (*Phil O'Dendron, Alapo San, El Azott, Miss Tikush*), de ellentétes irányú folyamatra, lexémák és morfémmák összetapadására is akad példa, gyakran a szétdarabolódással együtt érvényesülve (*der Uth, Kukkole Menjeninnen*), és az is előfordul, hogy az így létrejött alakok egyéb elemekkel, kötött morfémmákkal vagy fonémákkal is kiegészülnek (*Zoran Gutanovics, Hayba kapitány*). Ráadásul több névben is előfordul, hogy nem névként értelmezve meglévő jelentésük csak akkor ismerhető fel, ha az írásképek kiolvasásakor keverjük a magyar és az idegen nyelvi kiejtést: *Alapo San Capatos, Megsepissen, Lowkupec, Tockostad*. (Az orosz, a görög és a keleti nevek esetében erre a hagyományos, kiejtés szerinti „átírás” nem ad lehetőséget.)

A beszélő neveken kívül néhány valóságos, nem kitalált név is előfordul a regényben. A szerző azonban egy ügyes fordulattal ezeket a hagyományos neveket is bevonja a posztmodern nevek csoportjába. A *Bordeaux* esetében az író a hely- és a színnév közötti (kultur- és szó-)történeti összefüggést használja ki: a bordeaux-i Citokceau sötétpiros overált és fejfedőt visel, Leslie meg is jegyzi, hogy „honnan máshonnan is jöhetett volna ebben a merész színű szerelésben”. Szintén a humor forrása a Lawrence-regények állandó kelléke, a főhős Smith and Wesson típusú fegyvere. A kifigurázott művekben legtöbbször akkor kerül elő a pisztoly neve, ha Leslie veszélyt érez, a következőkhöz hasonló kontextusban: óvatosan elővettem / kezem ügyébe helyeztem / megszorítottam stb. Smith and Wessonomat. Ezt a fordulatot és a név összetettségét használja ki a paródia: amikor valaki bekopog Lesliehez, ő mindig készenlétbe helyezi azt a (természetesen nem véletlenül összetett nevű) tárgyat, amivel éppen foglalatосkodik:

- éppen zuhanyozni készül: „Kezem ügyébe helyeztem Smith and Wessonomat, valamint Johnson and Johnson's-omat”
- éppen a dohányzacskója után kotorászik a hátizsákjában: „Kezem ügyébe helyeztem Smith and Wessonomat, valamint Benson and Hedges-emet”

- éppen reggelizni készül: „Készenlétbe helyeztem Smith and Wessonomat és ham and eggs-emet” (az utóbbi ugyan kisbetűvel szerepel, de formailag ugyanúgy viselkedik, mint az előző nevek; ugyanakkor sokkal kevésbé névszerű, hiszen míg a fenti esetekben a tárgy helyett a márkát nevezi meg, az utolsó esetben nem érvényesül ez a metonímia: ez a kettősség még nagyobb feszültséget okoz).

*

Az előző néhány oldalon több szempont alapján is végigkövethettük, hogyan viselkednek a paródia nevei a különböző nyelvi szinteken. Megállapíthatjuk, hogy tökéletesen megfelelnek azoknak a kritériumoknak, amelyekkel Tolcsvai Nagy Gábor jellemezte a posztmodern neveket. Láthattuk, hogy – Kovalovszky említett állításával ellentétben – e beszélő nevek egyáltalán nem leegyszerűsítőek, sőt éppen ellenkezőleg, grammatikai, jelentéstani és stilisztikai jellemzőikkel egyaránt folyamatosan újraértelmezésre készítetik a befogadót. Szerepük nem merül ki az általuk megnevezett egyén egyetlen jellemző vonásának kiemelésében, habár természetesen ez is lényeges funkciójuk marad. Korábban az effajta nevek egyetlen alkalommal, megismerésükkor hatottak: a befogadó megértette, hogy a *Nyúzó* név viselőjének a népet sanyargató természetére utal, s ezzel be is töltötte szerepét, ettől kezdve ugyanolyan címkévé vált, mint bármelyik nem beszélő név. Ezzel szemben a paródia neveinek komoly szerepük van a cselekmény alakításában, a humor kimeríthetetlen forrásai (nemcsak önmagukban, hanem a hozzájuk kapcsolódó szócickek és frazémák kapcsán is); sosem lehet tudni, mikor kerülnek a már éppen megszokottól eltérő szerepbe. Erre a sokoldalú feladatra a hagyományos nevek teljességgel alkalmatlanok. Megállapíthatjuk tehát, hogy bár a beszélő nevek jobbra valóban visszaszorultak a komikus műfajokba, használati területük szűkülése egyben funkcionális megújulást eredményezett. A korábbi, értéküket kevésre becsülő felfogással ellentétben hatalmas lehetőségek rejlenek bennük. Ennek felismerését jelzi az utóbbi évtizedben a zenekarok, sajtótermékek, vendéglátóipari egységek névadásában egyre erősebben érvényesülő, szójátékos neveket alkotó tendencia, s ennek köszönhetően a beszélő nevek talán az irodalomban is jelentősebb szerephez juthatnak a jövőben.

SZAKIRODALOM

- Kovalovszky Miklós 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34.
- J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A tulajdonnév jelenésztanáról egy névcsoport alapján. *Magyar Nyelvőr* 329–35.
- Tolnai Vilmos 1931. Beszélő nevek. *Magyar Nyelv* 27: 176–9.
- VI = *Világirodalmi lexikon* 10. Főszerk.: Király István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

SUMMARY

*Slíz, Mariann***The use of evocatives as a post-modern device**

In portraying their characters, writers often make use of the possibility offered by certain names having a recognizable meaning or a sound shape that evokes particular emotions or dispositions. Such names are generally called evocatives or, using Vilmos Tolnai's term, telling names. With respect to such names, Miklós Kovalovszky claims that they highlight a single main feature but, due to their impoverished contents, they are incapable of providing a nuanced characterisation. They mostly have an ironical effect, therefore they occur primarily in comic genres; as a stylistic device, evocatives have exhausted their possibilities by now. – Telling names, indeed, have retreated into comic genres (today, they have a role primarily in parodies), the narrowing of their domain of use, however, resulted in a kind of functional renewal. Despite earlier views that play down their value, they have great hidden potentials. In the past decade, that recognition has been signalled by a tendency that pop groups, newspapers, and catering establishments have been given playful or pun-based names to an increasing extent, due to which circumstance telling names may reassume a more significant role in works of fiction in the near future.